

Gjorgje Bozhoviq¹UDK
81'42(082)
81 Савић С.

MODERNA NAUKA O JEZIKU

APSTRAKT U radu se analizira *Zbornik u čast Svenki Savić: diskurs i diskursi* koji je 2010. godine priredila Vera Vasić, tako što se interpretativnim metodom ispituju idejni aspekti radova objavljenih u zborniku. Okvir rada predstavlja analiza paradigme savremene teorije jezika i diskursa, na materijalu zbornika *Diskurs i diskursi*. Uz to, posebna pažnja posvećena je teorijskoj praksi Svenke Savić i njenom doprinosu razvoju moderne lingvistike i analize diskursa.

Ključne reči: analiza diskursa, kritička lingvistika, Svenka Savić, analiza paradigme, interpretativni metod

Povodom promocije Svenke Savić u zvanje profesorke emerite Univerziteta u Novom Sadu, izlaze iz štampe i dve prigodne publikacije. Prva je zbornik radova u čast Svenki Savić *Diskurs i diskursi*, koji uređuje Vera Vasić (2010), a potom sledi bibliografija radova Svenke Savić, *Stvaranje akademske zajednice*, koju je priredila Nataša Belić (2011).

Obe ove publikacije predstavljaju i sistematizuju dotadašnji rad Svenke Savić, mada se unešto razlikuju u opsegu koji razmatraju. Belić je, naime, priredila kompletnu bibliografiju rada Svenke Savić u periodu od 1963. do 2010. godine, koja „obuhvata radove iz lingvistike, psiholingvistike, analize diskursa, rodni studija, feminističke teologije i baleta” (Belić 2011, 45), a građa je, vodeći računa o metodološkoj utemeljenosti, hronološki i tematski „podeljena u nekoliko celina: 1. Posebna izdanja; 2. Prilozi u serijskim publikacijama, monografijama i zbornicima radova; 3. Intervjui; 4. Prevodi;

¹ E-mail: gj.bozhoviq@gmail.com

5. Recepcija dela Svenke Savić; 6. Odrednice u enciklopedijama i leksikonima; 7. Uloge Svenke Savić u predstavama Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu” (Belić 2011). S druge strane, zbornik radova *Diskurs i diskursi* iscrpnije se pak zadržava na lingvističkome delu opusa Svenke Savić, i uređen je vodeći više računa o tematskim domenima toga njenog opusa. „Nastojeći da zbornik odrazi domene njenog rada i interesovanja” (Vasić 2010, 11), radovi u njemu grupisani su u sledeće celine: 1. Gramatika i diskurs; 2. Društvo, kultura i diskurs; 3. Rod i diskurs; 4. Mediji i diskurs; te 5. Primenjena lingvistika i diskurs. Tako se, između ostalog, postupilo i kako bi zbornik mogao da posluži i kao „priručnik za kurs analize diskursa, discipline koju je [Svenka Savić] uporno i predano afirmisala u našoj sredini” (ibid.). I ovde se nalazi bibliografija radova Svenke Savić koju je priredila Nataša Belić (ibid., 13–45), ali su iz nje izostavljeni podaci o radovima o baletu, kao i sadržaji monografskih publikacija iz edicije „Životne priče žena” i za zbornik *Feministička teologija* (ibid., 13, fusnota), jer je akcenat stavljen na radove iz lingvistike.

U ovome radu analizira se zbornik *Diskurs i diskursi* s fokusom na idejne aspekte radova objavljenih u njemu. Primenjen je interpretativni metod, a tok izlaganja sledi svako poglavlje zbornika pojedinačno. Okvir rada predstavlja idejna analiza paradigme savremene lingvistike i analize diskursa, uz osvrt na lični doprinos Svenke Savić njihovome razvoju, na materijalu zbornika njoj u čast.

IZGRAĐIVANJE AKADEMSKE ZAJEDNICE

Pored uredničke beleške i bibliografije radova Svenke Savić, zbornik otvara i tekst Svenke Savić „Izgrađivanje akademske zajednice: 1960–2010” (ibid., 47–69), koji je preštampan i u bibliografiji radova Svenke Savić (Belić 2011, 5–44). U njemu autorka daje pregled razvitka jezičkih istraživanja tokom druge polovine XX veka, koji je velikim delom i autobiografski, jer ujedno govori o razvoju akademske zajednice na Institutu za lingvistiku i Univerzitetu u Novom Sadu, odnosno naučnoistraživačkim stručnim udruženjima i Univerzitetu u Beogradu, čijem je višedecenijskome (samo)izgrađivanju i Svenka Savić doprinosila od samih početaka, „od asistentkinje do profesorke emerite” (Savić 2010, 48).

Upravo konceptu *zajednice* pripada i odlučujuće mesto u ontologiji rada Svenke Savić, i to ne zajednice u smislu statične pripadnosti kolektivu, već zajednice shvaćene kao kontinuirano generacijsko (samo)izgrađivanje radnog kolektiva. Stoga Svenka Savić veliku važnost pridaje mentorskom i timskom radu unutar zajednice (ibid., 50–51; cf. Savić 2008), a i ovim tekstom svoje lično akademsko iskustvo promišlja upravo kroz one smernice, i poentirajući upravo na onim mestima, koje smatra ključnim za izgrađivanje i razvoj jedne takve, interdisciplinarne akademske zajednice. Između ostaloga, to su (samo) obrazovanje i obrazovanje drugih (Savić 2010, 48–57), važnost prikupljanja korpusa empirijskih podataka (ibid., 57–61), kao i važnost svesti o političkim uticajima na akademsku zajednicu, i obratno (ibid., 61–64).

Druga bitna značajka lingvističkoga opusa Svenke Savić jeste njegova stalna inovativnost, *modernost*, te interdisciplinarnost, neprestana potraga za novom, inkluzivnijom paradigmom, novom teorijom prakse i epistemološkim probom, uz to skopčana i sa odlučnom sumnjom u autoritete (ibid., 52–57), kao i takva da je uvek svesna konteksta u kome deluje i da je nužno sa njime u dinamičkoj vezi, doprinoseći time i „poboljšanju kvaliteta života čovečanstva”:

„*Moderno* shvatam kao viziju koju naučnici imaju o svetu u kojem žive i koja ih vodi iznad sadašnjih potreba. Razlikujem od njega pojam *savremen* pod kojim podrazumevam sva ona (jezička) događanja o kojima se kod nas raspravlja i piše u poslednjoj deceniji u okviru globalnog nacionalnog i, ponegde, nacionalističkog programa. ... Moderna nauka o jeziku mora doprineti poboljšanju kvaliteta života čovečanstva, uključujući buduće generacije, u tom smislu nacionalizam ne obećava ništa dobro (poučava nas i istorija u tome). Nauka o jeziku, ako je moderna, treba da obezbedi mir, razumevanje i međusobno uvažavanje među ljudima na nekom prostoru u konkretnom vremenu u lokalnoj zajednici i u celoj ljudskoj zajednici: deluj lokalno – misli globalno, mogao bi biti i ovde put građenja budućnosti. ... Zato govorim o modernosti kao nužno okrenutoj budućnosti, a ne sadašnjosti” (Savić 2000, 87–88).

Pomenuli smo *teoriju prakse*. Upravo to jeste i teorijska orijentacija koju – tada pionirski u jugoslovenskoj lingvistici, u kojoj se u to vreme na skoro svim pozicijama akademske moći bio učvrstio strukturalizam (Savić 2010, 52) –

dosledno zauzima i Svenka Savić. Sa potpuno novim fokusom „na razgovoru kao jedinici analize socijalne interakcije, a ne na gramatičkoj jedinici – rečenici”, i na *dijalogu*, kao onome „što se dešava *između* osoba u komunikaciji, jer je dijalog zapravo proces koji sagovornici zajedno izgrađuju” (ibid.), Svenka Savić u domaću teorijsku lingvistiku uvodi analizu diskursa i analizu konverzacije (cf. Savić i Polovina 1989; Savić 1993). Ona jezik vidi nužno kao verbalnu delatnost, kao jezičku praksu, i stoga smatra da se proučavanje jezika mora zasnivati na analizi njegove *upotrebe*, ne odvajajući ga od onih koji i koje njime govore i od njihovoga konteksta (Savić 2010, 56–59). Na taj način, Svenka Savić i saradnice aktuelizuju u jugoslovenskoj nauci o jeziku onaj lingvistički program kojem su Vološinov, odnosno Bahtin (1980), nekoliko decenija ranije postavili teorijske i ideološke temelje, a ujedno se time uključuju i u svetske lingvističke tokove, neposredno ulazeći u tada započet (Savić 2010, 55), a i danas veoma živ i žilav teorijski sukob u lingvistici, koji nastaje u poststrukturalističkoj reakciji na idealizam u, svakako dominantnoj, teoriji i filozofiji jezika Noama Čomskog (Noam Chomsky). Od tada pionirskog rada Svenke Savić do danas, analiza diskursa postaje nezaobilazan kurs na svim filološkim odsecima na univerzitetima kod nas, i jedna od, u istraživačkom smislu, kvantitativno najplodnijih lingvističkih interdisciplina.

Konačno, ono što iznad svega rad Svenke Savić čini prepoznatljivim jeste njeno usmerenje ka onim grupama koje u jeziku imaju manju, ili pak nemaju moć – deci, deci blizancima, deci u imigrantskim porodicama, romskoj deci, ženama, te drugim diskriminisanim zajednicama. Već njena doktorska disertacija u oblasti razvojne psiholingvistike (Savić 1978) predstavlja značajan naučni doprinos proučavanju usvajanja jezika kod blizanaca i u svetskim okvirima (Savić 1980), te ostvaruje i značajnu citatnost (Savić 2010, 64). Svenka Savić svojim radom otkriva upravo one grupe, odnosno pojedinke i pojedince, koji su *dvostruko diskriminisani* – kao deca i kao blizanci, ili kao Romkinje i kao žene, ili „zato što su deca i zato što pripadaju grupacijama koje su u društvu potpuno marginalizovane”, i sl. (ibid., 59–60). Otuda će doći i niz radova koji predstavljaju začetke feminističke lingvistike kod nas (Savić 2004; Savić i dr. 2009), ali i predan višegodišnji rad Svenke Savić na (re) afirmaciji romologije kao akademske discipline (cf. Savić i Mitro 2006).

Rad Svenke Savić inspiriše mnoge – a i potpisnik se rado broji u njih, i sam njen student na Školi romologije – svojom teorijskom i društvenom osvešćenošću, interdisciplinarnošću te širinom i raznovrsnošću oblasti istraživanja. Stoga predstavlja veliko zadovoljstvo čitati tekst „Izgrađivanje akademske zajednice: 1960–2010.” te time i, kroz fino nijansiran ujedno opšti i lični osvrt na razvoj jedne lingvističke zajednice kod nas, učiti iz iskustva i iz pouka Svenke Savić budućim istraživačicama i istraživačima.

GRAMATIKA I DISKURS

Autorke i autori priloga za zbornik u čast Svenki Savić jesu njene dugogodišnje kolegice i kolege, saradnice i saradnici, u zemlji i inostranstvu. Prva celina u zborniku *Diskurs i diskursi* (Vasić 2010, 71–119), tako, obuhvata priloge Dana Slobina (Dan Slobin), Džoun Bajbi (Joan Bybee) i Ursule Dolešal (Ursula Doleschal), a tiče se međuzavisnosti diskursa – dakle, jezika u upotrebi – i gramatike, kao nauke o jeziku i kao kognitivne organizacije ljudskog jezika.

Prilog Dana Slobina (ibid., 73–91) analizira tok usvajanja svršenog prezenta² kod izvornih govornika i govornica engleskog jezika, s obzirom na moguće paralele između dijahronijskog razvoja te glagolske konstrukcije u engleskom jeziku i procesa jezičke ontogenije, tj. procesa usvajanja maternjeg jezika (L1) u ranom detinjstvu. Ideja o paralelizmu nekih ili svih procesa u usvajanju L1 i procesa dijahronijske promene u jeziku, poznate iz istorijske lingvistike, nije nova u lingvistici, ali je naročito plodonosno istraživana u teorijskim okvirima koje u nauku o jeziku uvodi Čomski (cf. Lightfoot 1999; 2010). Istorijske promene u jeziku objašnjavaju se, tako, generacijskim razlikama do kojih dolazi u procesu usvajanja L1 od strane dece. Slobin, međutim, sa antičomskijanskih teorijskih pozicija, na materijalu engleskog svršenog prezenta pokazuje kako je paralelizam između jezičke ontogenije i dijahronije, prema njemu, iluzija, te kako su odrasli govornici i govornice ti koji unose dijahronijske promene u gramatički sistem jezika, dok deca „postepeno

2 Engl. *present perfect*; u radu se prevodi kao „sadašnji perfekt”, ili transkribovano „prezent perfekt”, mada se *perfect* ovde ne odnosi na perfekat kao glagolsko vreme, već na svršenost kao glagolski vid (aspekt). Reč je o glagolskoj konstrukciji paralelnoj francuskom *passé composé* ili, značenjski, srpskohrvatskom aoristu.

otkrivaju pragmatička proširenja gramatičkih oblika, ali da u njih ne unose inovacije” (Slobin 2010, 87). U ovom, kao i u narednom prilogu zborniku, autorke Džoun Bajbi (Vasić 2010, 93–105), i najjače se ocrtava aktuelni teorijski sukob u lingvistici između jezičkog univerzalizma i kognitivizma, na momente možda i previše naglašen.

Džoun Bajbi, čiji je rad zapažen po teoriji gramatikalizacije, kvantitativnoj analizi jezičkih podataka, te teorijskoj orijentaciji ka pristupima zasnovanim na jezičkoj upotrebi (cf. Bybee i dr. 1994; Bybee 2007; 2010), i u prilogu zborniku iznosi teorijske osnove gramatikalizacije u jeziku, sa stanovišta jezičke upotrebe. Gramatikalizacija je istorijski, ali po Bajbi i evolutivni i kognitivni proces u jeziku kojim punoznačne reči, pod određenim pragmatičkim uslovima, dakle usled jezičke upotrebe, gube svoju leksičku i gramatičku samostalnost, i okamenjuju se u funkcionalnim, gramatičkim značenjima. Bajbi otkriva kako na tok gramatikalizacije, a što će reći i na organizaciju jezika uopšte, utiče frekvencija reči u diskursu. Nasuprot nativizmu u lingvistici Čomskog, shvatanje gramatike kod Bajbi karakteriše emergentizam – gramatika u jeziku nastaje kao posledica jezičke upotrebe, dejstvom univerzalnih kognitivnih mehanizama gramatikalizacije, a jezik se smatra ne urođenom, predefinisanim ljudskom sposobnošću, već „složenim prilagodljivim sistemom” (Bajbi 2010, 101). No, iako je nesumnjiv doprinos teoriji gramatikalizacije napravljen analizom frekvencije upotrebe, ipak i dalje stoji otvoreno pitanje relevantnosti statističke analize kao takve za teoriju jezika (cf. Chomsky 1972, 42 o Zipfovom zakonu).

Poslednji rad u ovoj celini zbornika (Vasić 2010, 107–119) jeste studija Ursule Dolešal o tome kako je rod u jeziku tretiran u gramatikama nemačkog jezika od XVI do kraja XX veka. Dolešal razotkriva načine na koje su različite ideologije oblikovale gramatički diskurs o rodu u (nemačkom) jeziku; počev od gramatika renesanse i baroka (XVI–XVII veka), u kojima je evidentna neutralnost i simetričnost u predstavljanju rodova; preko gramatika prosvetiteljstva, romantizma i modernizma (XVIII, XIX i prva polovina XX veka), gde se ideje o rodovima u jeziku radikalno menjaju, tako što se muški rod predstavlja kao primarni, generički, aktivni, a ženski kao sekundaran, izveden, pasivan; sve do postmodernizma i savremenog trenutka (kraj XX veka), kada je gramatički diskurs o rodu ponovo postao neutralizovan,

oslobađajući se te ideologizovanosti, premda je predstavljanje rodova u savremenim gramatikama i dalje unešto manje simetrično. A i obratno, načine na koje gramatike „uspostavljaju jezičke ideologije”:

„Lingvistička misao i lingvistički opis povezani su sa vremenom u kome su nastali i odražavaju savremene ideologije tako što uspostavljaju jezičke ideologije. Iako ovaj odnos nije deterministički, tj. postoje i druge mogućnosti, centralna dela obično odražavaju glavne tokove misli. Naročito je interesantno primetiti da promena u diskursu može da bude nagla, kao što smo primetili i za period XVIII veka i za period druge polovine XX veka, te nema potrebe da se upućuje na ranije stavove. Takođe smo videli da stepen ideologizacije gramatičkog diskursa može da varira u velikoj meri: dok su tokom renesanse i baroka, kao i tokom postmodernog vremena diskusije o rodu prilično neutralne, u prosvetiteljstvu, romantizmu i modernizmu tema roda bila je veoma ideologizovana” (Dolešal 2010, 114).

Dolešal ubedljivo pokazuje kako su se u gramatikama u određenom istorijskom trenutku i kontekstu plasirale ideje o muškom gramatičkom rodu kao generičkom, o derivaciji pomoću mocionih sufiksa kao nečemu što je „teško” i neprirodno u jeziku (ova će ideja ostati i danas, doduše u nešto izmenjenom obliku, o produktivnosti mocionih sufiksa kao nečemu „novom”, što donosi tek savremeno doba), te o rodnoj senzitivnosti kao nečemu što je strano „prirodi” i „duhu” jezika. I s druge strane, Dolešal pokazuje kako su rodovi tretirani sasvim drugačije u gramatikama pre te promene koju donose epohe prosvetiteljstva i romantizma, odnosno kako je dosadašnji (do poststrukturalizma) dominirajući gramatički diskurs o rodovima u jeziku – u ovome slučaju nemačkom, ali isto se može reći i za srpskohrvatski i druge evropske jezike – uvek-već izrazito ideologizovan.

DRUŠTVO, KULTURA I DISKURS

Rad Ursule Dolešal na jedan način anticipira narednu tematsku celinu zbornika (Vasić 2010, 121–212), u koju su uključeni članci na interdisciplinarnoj razmeđi sociologije, antropologije i lingvistike. Rad Tove Skutnab-Kangas (Tove Skutnabb-Kangas) bavi se jezičkim ljudskim pravima (ibid., 123–135), a rad Monike Heler (Monica Heller) pitanjima roda i jezika u novoj ekonomiji Kanade (ibid., 137–150), tj. načinima na koje se redefiniše rodni i jezički

kapital u procesu privrednih promena u kojima privatizacija i globalizacija dokidaju dosadašnju rodnu podelu rada u Kanadi, a (francuski) jezik postaje roba na tržištu, tako da su žene pripadnice radničke klase prinuđene da „prodaju svoju dvojezičnost kao jeftinu radnu snagu u industriji usluga”, između ostalog (Heler 2010, 148).

Rada Iveković u svom prilogu zborniku (Vasić 2010, 151–167), u trenutku kada francuski parlament odlučuje o usvajanju zakona o zabrani nošenja burke, analizira mehanizme rodne i etničke diskriminacije koji leže u osnovi tretmana žena u hidžabu i nikabu u Francuskoj. Pol i rod posmatraju se kao relacioni odnosi koje posvajaju konstitutivne norme identiteta, čime i političko biva kulturalizovano, tako da dominirajuća ideologija, u rukama „naših” muškaraca, uvek definiše granice vlastitog nacionalnog identiteta čineći nasilje nad telima ženske etničke i ekonomske drugosti; u francuskome slučaju, prepoznajući se u „sekularnim vrednostima” Francuske Republike. Rada Iveković tu povlači paralelu sa ubistvima, otmicama i prinudnim preseljenjima, te masovnim silovanjima žena u ratnim sukobima u Indiji i Jugoslaviji, u čemu ona vidi društveni rascep, *la partage de la raison*:

„Kako u indijskom i u jugoslovenskom primeru, tako i u bez sumnje manje nasilnom primeru u Francuskoj (,veo’), zajednice predstavljene muškarcima definišu granice nacije (religiozne ili svetovne) bilo stvarajući zakone o ženama (u vreme mira, kao u Francuskoj), bilo upisivanjem granica između nacija direktno na ženskom telu masovnim silovanjima, otmicama i tome sličnom (u vreme rata). Uostalom, upravo su žene tipična figura stranca, i u skladu s tim nisu potpuno priznate kao građanke” (Iveković 2010, 164).

Sledi prilog Jasmine Lukić i Adeline Sančez Espinosa (Adelina Sánchez Espinosa), koji se bavi tzv. metodom pažljivog čitanja u feminističkoj književnoj kritici (Vasić 2010, 169–184). Članak daje pregled feminističke kritike u književnosti, koja u fokus stavlja rod kao centralni kritički koncept, a uz to pokazuje i kako metod pažljivog čitanja nije neutralan, niti isključivo svojstven formalističkim pristupima u književnosti.

Rad Vesne Polovine kombinuje pristup i metode lingvističke pragmatike i analize diskursa sa pitanjima antropološke lingvistike, i to prvenstveno sa problemom odnosa univerzalnog i specifičnog u svakodnevnoj jezičkoj

praksi (ibid., 185–194). Vesna Polovina predlaže, kao i Svenka Savić, da fokus antropolingvističkih istraživanja treba usmeriti na „svakodnevne razgovore među govornicima jednog jezika, kao najreferentniji okvir za takva razmatranja” (Polovina 2010, 185), i dodaje:

„Univerzalno treba tražiti u sposobnosti govornika da svakodnevno prenose elemente kulture jedne drugima, a to je relativno zanemaren, pa ipak važan aspekt antropolingvističkih izučavanja, koji podrazumeva obraćanje pažnje na specifične signale – isticanje ponavljanjem, reformulacijama smisla, diskursnim signalima i sl.” (ibid.).

Konačno, Stana Ristić analizira diskurs psovki u srpskohrvatskom (Vasić 2010, 195–212), obuhvatajući većinu aspekata funkcionisanja psovki, određujući njihovu formulu, tj. jezičku strukturu, kao i prateći njihovu distribuciju u različitim jezičkim žanrovima. Zaključuje da do ekspanzije upotrebe psovki dolazi usled liberalizacije jezičke norme tokom šezdesetih godina XX veka, nakon čega se psovke proširuju na mnoge funkcionalne stilove, uključujući i jezik javne komunikacije. Ujedno se javlja i normativistička reakcija na upotrebu psovki, te i Stana Ristić izvodi zaključak da bi, u datim uslovima, preskriptivna norma bila prihvatljivija, i da bi upotrebu psovki, makar u javnom diskursu, trebalo preskriptivistički, ali i zakonski regulisati; mada ne objašnjava zbog čega se baš za takvo rešenje zalaže i zašto smatra da je u tom smislu i na taj način bitno.

ROD I DISKURS

U sledećem poglavlju zbornika (ibid., 213–266) dalje se razrađuju teme povezane s rodom i različitim diskursima o njemu, koje su uvedene i u prethodna dva poglavlja. Eva Bahovec u svom radu (ibid., 215–224) donosi kritičku analizu dominirajućeg diskursa o feminizmu, koji se formira kroz upotrebu termina povezanih s feminizmom i preko rečničkog diskursa, kao i kroz prevode, čime Bahovec postavlja temelje za jednu feminističku traduktologiju. Jadranka Gvozdanić analizira diskurse o rodnoj ravnopravnosti u jeziku i upotrebu naziva ženskoga roda u medijima u Srbiji i Hrvatskoj, konstatujući kako se u sadašnjim medijima poštuju neki od principa transparentnosti i ravnopravnosti polova/rodova, izravno zahvaljujući angažmanu Svenke Savić i saradnica na tom polju (ibid., 225–229).

Eržebet Barat (Barát Erzsébet) u radu iznosi kritičku analizu *Poslanice* tada još kardinala, kasnije pape Benedikta XVI, *biskupima katoličke crkve o saradnji između muškaraca i žena u crkvi i svetu* (ibid., 231–247), vrsno primenjujući metode kritičke lingvistike i kritičke analize diskursa (Cameron 2006; Fairclough 2003; i dr.) na tekstu *Poslanice*, u kombinaciji sa širom strukturnom analizom jezika i društvenih odnosa (cf. Gal i Kligman 2000; Hennessy 2000). I naredni prilog zborniku (Vasić 2010, 249–266), autorke Zilke Spahić Šiljak, pripada oblasti feminističke teološke kritike, ali za razliku od prethodnog, sadrži poglavito istorijski pregled pristupa rodnoj ravnopravnosti u trima abrahamskim religijama.

Tako se, postepeno, iz rada u rad, ocrtavaju i dopunjuju i glavne teme iz većine domena interesovanja Svenke Savić: od teorijske lingvistike i usvajanja jezika, preko analize diskursa, te jezika i interdisciplinarnosti, do pola/roda i diskursa, i feminističke teologije. Svaki prilog zborniku kao da uvodi i one koji slede, sadržeći u sebi zametke tema koje se kasnije dodatno razrađuju. Ovaj princip dinamičke stadijalnosti nastaviće se, iz članka u članak, i kroz sledeća poglavlja zbornika. Ujedno se, tako napredujući, stiže i uvid u mnoga od ključnih teorijskih pitanja druge polovine XX veka, poput odnosa univerzalnog i specifičnog, sučelja različitih postmodernih diskursa i ideologija, kao i mogućnosti raznih aspekata političkog delovanja.

MEDIJI I DISKURS

Jedno poglavlje zbornika (ibid., 267–354) posvećeno je i analizi medijskog diskursa. U radu Igora Lakića analizira se diskurs inostranih medija o ratu, konkretno o intervenciji NATO-a na Saveznu Republiku Jugoslaviju (ibid., 269–282), dok se u radu Tatjane Radanović Felberg analiziraju diskurzivne konstrukcije identiteta i razlike vodećih političara u domaćim pisanim medijima u Srbiji i u Crnoj Gori tokom intervencije NATO-a (ibid., 283–300). Ljiljana Šarić analizira pojmovne metafore u diskursu o Evropskoj uniji u hrvatskim medijima (ibid., 301–321), a Nadežda Silaški metaforički scenario rata u konceptualizaciji ulepšavanja u diskursu medija upućenom ženama (ibid., 323–336). Ono što povezuje ove radove jeste metodološko i teorijsko oslanjanje na kritičku lingvistiku, kritičku analizu diskursa i socijalnu semiotiku (cf. Fairclough 1989; Fairclough i Holes 1995; Halliday 1978; Hodge

i Kress 1988; Kress i van Leeuwen 1996; 2001; van Dijk 1980; 1988; 2008; van Leeuwen 2005; Wodak 1989; Wodak i Meyer 2009; i dr.), odnosno kognitivnu lingvistiku i teoriju pojmovne metafore (cf. Johnson 1987; Lakoff i Johnson 1980; 1999); tako što se kritički potencijal ovih pristupa, bez velikih pretenzija na teorijske probleme poststrukturalne lingvistike odnosno kontinentalne filozofije, prvenstveno pronalazi i razvija u realnim praktičkim mogućnostima razotkrivanja konkretnih diskurzivnih konstrukcija mišljenja u medijima.

Nešto je drukčijeg usmerenja rad Vere Vasić, koja piše o uslovu istinitosti iskaza na građi iz medijskog diskursa (Vasić 2010, 337–354), na taj način reaktuelizujući u svom radu jedno od ključnih pitanja analitičke filozofije jezika i lingvističke semantike i pragmatike XX veka, koje je inicirao Bertrand Rasel (Bertrand Russell) svojom teorijom deskripcija (Russell 1979; Rasel 2008), a razvijali ga potom drugi autori i autorke (cf. Strawson 1950), posebno u okviru pristupa u kojima su konverzacija i diskurs shvaćeni kao indikatori uslova istinitosti; recimo, u teoriji konverzacijonih implikatura (Grice 1989), u teoriji govornih činova (Ostin 1994; Serl 1991), ili pak s obzirom na razliku između konverzacijonih principa *de re* (usmerenost na ono što se kazuje) i *de dicto* (usmerenost na način kako se nešto kazuje), koji se očituju u diskursu (cf. Ivić 2000; Taylor 2002). Vera Vasić pokazuje kako je koncipiran uslov istinitosti iskaza u filozofiji jezika i pragmatiki, te koji su njegovi diskurzivni i gramatičko-leksički indikatori, a zatim ispituje primere iz medijskog diskursa, i zaključuje kako se, na osnovu uslova istinitosti iskaza, kod publike može javiti svest o medijskoj pogrešci i manipulaciji.

PRIMENJENA LINGVISTIKA I DISKURS

Poslednja celina u zborniku (Vasić 2010, 355–415) razmatra pitanja primene saznanja analize diskursa u rešavanju konkretnih problema u istraživanjima, nastavi jezika, prevođenju i sl. U prilogu Danka Šipke (ibid., 357–365) predstavljaju se praktična iskustva u obradi kohezivnih sredstava u diskursu u nastavi srpskohrvatskoga kao stranog jezika za anglofone i u nastavnoj dvojezičnoj leksikografiji. Hane Skaden (Hanne Skaaden) u radu analizira mogućnosti učenja u elektronskim tekstualnim časakaonicama (čet-sobama), pokazujući kako se i u elektronskom diskursu sinhronog časakanja, koji

posедује karakteristike virtuelne zajednice, stvaraju i uslovi za učenje kao zajednički poduhvat (ibid., 367–380).

Diter Halvaks (Dieter Halwachs), Barbara Šramel (Barbara Schrammel) i Astrid Rader u radu predstavljaju leksičku bazu romskog jezika ROMLEX, projekat kojem je cilj da prikupi podatke o leksičkim različitostima u svim dijalektima romskog jezika, skoro potpuno pokrivši osnovni leksikon romskog jezika (Vasić ibid., 381–397). ROMLEX predstavlja dosad najpotpuniji i najpristupačniji komparativni leksikografski izvor za romski jezik, uključujući i etimologiju. Uz sve odrednice u ROMLEX-u dat je i prevod na engleski, kao i na odgovarajuće kontaktne jezike za svaki romski dijalekat.

Konačno, prilogom Tvrtka Prčića, koji predstavlja prigodni alfabetski i tematski prevodni rečnik 270 najčešćih termina iz lingvističke pragmatike, zatvara se i zbornik (ibid., 399–415). Terminološki prevodni ekvivalenti prikupljeni su iz domaće pragmatičke i opštelingvističke literature, tako da odražavaju realnu upotrebu pragmatičkih termina u domaćoj lingvističkoj akademskoj zajednici.

MODERNA NAUKA O JEZIKU

O zborniku u čast Svenki Savić *Diskurs i diskursi* može se napisati više različitih, opsežnih i dobrih analiza. Obim tema koje su u njemu zastupljene toliki je da poziva na mnoga čitanja, i multiperspektivan je i interdisciplinaran toliko da mu se može pristupati iz mnogih uglova, iz perspektiva više različitih disciplina i savremenih teorijskih praksi. U ovome radu, međutim, najviše prostora dato je aktuelnim teorijskim pitanjima i problemima savremene lingvistike i teorijske misli o jeziku i diskursu, koji se ogledaju i u većini radova u zborniku.

U tom smislu, jedan od ciljeva rada jeste da i sam istakne pionirsku ulogu Svenke Savić u razvoju savremene lingvistike i analize diskursa. Pored toga, namjera mi je bila i da uopšteno prikažem domete i probleme nauke o jeziku druge polovine XX veka, jer upravo to je doba u kome sama lingvistika dobija veliki zamah, ali i stiže izuzetan značaj u savremenoj teorijskoj misli uopšte –

bez nje je nemoguće misliti ni, bilo analitičku, bilo kontinentalnu, savremenu filozofiju, kao ni savremene studije kulture.

Gde, dakle, stoji moderna lingvistika na početku XXI veka? Sučeljena između formalizma i kontekstualizacije, nativizma i kognitivizma, univerzalizma i konkretnih istorijskih datosti, moderna nauka o jeziku, nužno okrenuta ka budućnosti (Savić 2000), i odgovore pronalazi u dijalektici, svojstvenoj i radu Svenke Savić. Zbornik *Diskurs i diskursi* uspeva da prenese tu dijalektiku na veoma pristupačan način.

LITERATURA

- Bahtin, Mihail. 1980. *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.
- Bajbi, Džoun. 2010. „Teorija zasnovana na upotrebi i gramatikalizacija.” U *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, ur. Vera Vasić, 93–105. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja.
- Belić, Nataša, prir. 2011. *Stvaranje akademske zajednice: bibliografija radova Svenke Savić 1963–2011*. Novi Sad: Futura publikacije, Ženske studije i istraživanja.
- Bybee, Joan. 2007. *Frequency of Use and the Organization of Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Bybee, Joan. 2010. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan, Revere Perkins, and William Pagliuca. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cameron, Deborah. 2006. *On Language and Sexual Politics*. London: Routledge.
- Chomsky, Noam. 1972. *Problems of Knowledge and Freedom: The Russell Lectures*. London: Barrie & Jenkins.
- Dolešal, Ursula. 2010. „Rod, gramatika i diskurs: slučaj nemačkog jezika.” U *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, ur. Vera Vasić, 107–119. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja.
- Fairclough, Norman. 1989. *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.

- Fairclough, Norman, and Clive Holes. 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Gal, Susan, and Gail Kligman. 2000. *The Politics of Gender after Socialism*. Princeton: Princeton University Press.
- Grice, Paul. 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Halliday, Michael. 1978. *Language as Social Semiotics: The Social Interpretation of Language and Meaning*. Maryland: University Park Press.
- Heler, Monika. 2010. „Rod i dvojezičnost u novoj ekonomiji.” U *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, ur. Vera Vasić, 137–150. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja.
- Hennessy, Rosemary. 2000. *Profit and Pleasure: Sexual Identities in Late Capitalism*. New York: Routledge.
- Hodge, Robert, and Gunther Kress. 1988. *Social Semiotics*. Cambridge: Polity.
- Iveković, Rada. 2010. „Društveni rascep i politika pola/roda.” U *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, ur. Vera Vasić, 151–167. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja.
- Ivić, Milka. 2000. „O signalizovanju značenjske razlike *de re/de dicto*.” U *Lingvistički ogledi, tri*, 119–122. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Johnson, Mark. 1987. *The Body in the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kress, Gunther, and Theo van Leeuwen. 1996. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Kress, Gunther, and Theo van Leeuwen. 2001. *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
- Lakoff, George, and Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George, and Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books.
- Lightfoot, David. 1999. *The Development of Language: Acquisition, Change and Evolution*. Malden, MA: Blackwell.
- Lightfoot, David. 2010. „Language acquisition and language change.” *WIREs Cognitive Science* 1: 677–684.
- Ostin, Džon. 1994. *Kako delovati rečima*. Novi Sad: Matica srpska.

- Polovina, Vesna. 2010. „Opšta i specifična obeležja kulture u neformalnoj komunikaciji.” U *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, ur. Vera Vasić, 185–194. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja.
- Rasel, Bertrand. 2008. *Istraživanje značenja i istine*. Beograd: Otkrovenje.
- Russell, Bertrand. 1979. „O denotaciji.” *Ideje* 2: 31–47.
- Savić, Svenka. 1978. *Kako blizanci uče da govore*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet.
- Savić, Svenka. 1980. *How Twins Learn to Talk: A Study of the Speech Development of Twins from 1 to 3*. London: Academic Press.
- Savić, Svenka. 1993. *Diskurs analiza*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
- Savić, Svenka. 2000. „Tradicionalno i moderno u srpskoj lingvistici.” *Lingvističke aktuelnosti* 1(3): 86–93.
- Savić, Svenka. 2004. *Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Savić, Svenka. 2008. „Iskustva mentorskog rada.” U *Akademskim obrazovanjem do romske elite*, ur. Svenka Savić i Milana Grbić, 16–31. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Savić, Svenka. 2010. „Izgrađivanje akademske zajednice: 1960–2010.” U *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, ur. Vera Vasić, 47–69. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja.
- Savić, Svenka, i Veronika Mitro, ur. 2006. *Škola romologije*. Novi Sad: Futura publikacije, Ženske studije i istraživanja.
- Savić, Svenka, i Vesna Polovina. 1989. *Razgovorni srpskohrvatski jezik*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
- Savić, Svenka, Marijana Čanak, Veronika Mitro, i Gordana Štasni, ur. 2009. *Rod i jezik*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja, Futura publikacije.
- Serl, Džon. 1991. *Govorni činovi: ogled iz filozofije jezika*. Beograd: Nolit.
- Slobin, Dan. 2010. „Od diskursa ka gramatici: Razvoj prezent perfekta u engleskom jeziku.” U *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*, ur. Vera Vasić, 73–91. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja.
- Strawson, Peter. 1950. „On Referring.” *Mind* 59(235): 320–344.
- Taylor, Kenneth. 2002. “De Re and De Dicto: Against the Conventional Wisdom.” *Philosophical Perspectives* 16, *Language and Mind*: 225–265.

- van Dijk, Teun. 1980. *Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- van Dijk, Teun. 1988. *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- van Dijk, Teun. 2008. *Discourse and Power: Contributions to Critical Discourse Studies*. Houndsmills: Palgrave MacMillan.
- van Leeuwen, Theo. 2005. *Introducing Social Semiotics*. London: Routledge.
- Vasić, Vera, ur. 2010. *Zbornik u čast Svenki Savić: Diskurs i diskursi*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja.
- Wodak, Ruth, ed. 1989. *Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wodak, Ruth, and Michael Meyer, eds. 2009. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage.

Primljeno: 11.07.2013.

Prihvaćeno: 02.10.2013.

Modern Study of Language

GJORGJE BOZHVIQ

Summary: The paper presents an analysis of the proceedings in honour of prof. emerita Svenka Savić, *Discourse and Discourses* (Zbornik u čast Svenki Savić: diskurs i diskursi, ed. Vera Vasić, 2010). Various contributions to the volume are interpreted in terms of the notional aspects reflecting the epistemology and ontology of contemporary linguistics and discourse analysis. Pertaining to the fields of general linguistics, study of language acquisition, sociolinguistics of gender, and critical discourse analysis, the proceedings in honour of Svenka Savić also reflect the extensive, interdisciplinary range of her own professional interests in linguistics, as well as her fruitful influence in the development of the discipline, that she regarded as „the modern study of language”.

Key words: discourse analysis, critical linguistics, Svenka Savić, paradigm analysis, interpretative method